

بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی پرسشنامه خودپنداره تحصیلی دانش-آموزان دبستانی شهر تهران

سید احسان افشاری زاده^{۱*}، حسین کارشکی^۲، حمید ناصریان^۳

چکیده

هدف از این پژوهش، تبیین ویژگی‌های روان‌سنجی پرسشنامه خودپنداره تحصیلی در جامعه ایرانی است. دانش‌آموزان مدارس ابتدایی غیر انتفاعی منطقه ۲ شهر تهران جامعه‌ی آماری را تشکیل می‌دهند. نمونه شامل ۲۵۲ نفر از دانش‌آموزان کلاس چهارم، پنجم و ششم مقطع ابتدایی است. داده‌ها از راه توزیع حضوری پرسشنامه ۱۵ پرسشی خودپنداره تحصیلی (یسن چن، ۲۰۰۴) در سال ۱۳۹۲ در مدارس منطقه ۲ تهران جمع‌آوری شد. برای تعیین روایی آزمون از روش‌های روایی محتوایی، روایی سازه، تحلیل عاملی و روایی همگرا با پرسشنامه عزت نفس روزنبرگ و برای تعیین پایایی از روش همسانی درونی با شاخص آلفای کرونباخ استفاده گردید. براساس نتایج تحلیل عاملی اکتشافی، سه عامل خودپنداره عمومی، آموزشگاهی و غیر آموزشگاهی استخراج شده است. پایایی مقیاس کلی خودپنداره تحصیلی از راه محاسبه آلفای کرونباخ ۰/۷۸ به دست آمد. نتایج اجرای تحلیل‌های آماری نشان داد که می‌توان از آن برای ارزیابی خودپنداره دانش‌آموزان دوره ابتدایی در جمعیت ایرانی استفاده نمود.

واژه‌های کلیدی: روایی، پایایی، خودپنداره، مدرسه، دانش‌آموزان ابتدایی

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی دانشگاه فردوسی مشهد

^۲ عضو هیات علمی گروه علوم تربیتی دانشگاه فردوسی مشهد

^۳ دانشجوی کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی دانشگاه فردوسی مشهد

*- نویسنده‌ی مسئول مقاله: Afsharizade@yahoo.com

مقدمه

ارتقای سطح سلامت فردی یک موضوع جهانی می‌باشد که نسبت به سلامت اجتماعی و شغلی از اهمیت بالاتری برخوردار است (روسو^۱، دومیترسکو^۲، دانیلا^۳ و زتو^۴، ۲۰۱۳). هنگامی که فرد بتواند سلامت روانی شخصی خود را با ارایه برداشت‌های منطقی از خود فراهم نماید، بالطبع جامعه نیز در حیطه سلامت روانی ارتقاء خواهد یافت. یکی از عوامل مهمی که در عرصه آموزش و پرورش مطرح می‌شود «خود»^۵ و بررسی کیفیت «خود» در میان افراد است (کیامنش و پوراصغر، ۱۳۸۵). خود با درونی کردن باورها و گرایش‌های افراد پیرامون مثل والدین، آموزگاران و همسالان بوجود می‌آید و با تعامل فرد با محیط، باورهایی شکل می‌گیرد (لطف آبادی، ۱۳۷۹ به نقل از صفایی، بیگدلی و طالع پسند، ۱۳۹۰). مدرسه یکی از محیط‌های مهم تعلیم و تربیت است که هر فردی بخش قابل توجهی از عمر خود را در آن صرف می‌کند. دانش آموز با قرار گرفتن در این محیط، تصویری از خود تشکیل می‌دهد. هر فرد یک عقیده مخصوص و تصور ذهنی از وضع خود دارد و به طریقی آن را در ذهن خود منعکس می‌سازد. این تصور ذهنی بر اثر تجارب شخصی و تأثیر دنیای خارج در او به وجود می‌آید و کودک و نوجوان یک نظر ثابت و پایدار از محیط و از شخص خود و از ارتباط خود با محیط بدست می‌آورند و بر طبق آن مسائل زندگی را ارزیابی می‌کنند و برای مقابله با آنها به کوشش می‌پردازند (خدییوی و وکیلی مفاخری، ۱۳۹۰). هر فرد در مدرسه ارزیابی از توانایی و یادگیری خود در مقایسه با دیگران انجام می‌دهد (فین و ایشاک، ۲۰۱۲) که به گفته Marsh مارش و سیتون (۲۰۱۲)، این ارزیابی می‌تواند تأثیر زیادی بر پیشرفت تحصیلی او در مدرسه داشته باشد.

خودپنداره تعمیم‌های شناختی برگرفته از تجارب درباره خود است و یکی از هسته‌های اصلی آن رابطه با افراد مهم زندگی می‌باشد (اتکینسون^۶، اتکینسون، اسمیت، بم و نولن - هوکساما، ۱۳۸۷). پاپیکا^۷ خودپنداره را به عنوان یک ساختار پیچیده و اغلب شناختی از تعمیمات شخص به خود که شامل ویژگی‌ها، توانایی‌ها، دانش، ارزش‌ها، نگرش‌ها، نقش‌ها و دیگر موضوعاتی که افراد خود را تعریف کرده و پیوسته داده‌های خود را در آن یکپارچه می‌کنند، دانسته و بندورا^۸ آن را

1. Rosu
2. Dumitrescu
3. Dănilă
4. Zetu
5. self
6. Etkinson
7. Papica
8. Bandura

عملکرد انسان می‌داند که بوسیله عوامل بیرونی به‌گونه غیرمستقیم و از راه فرایندهای مربوط به خود تأثیر می‌پذیرد (جوکلاوا^۱ و همکاران، ۲۰۱۱). آقاجانی، نریمانی و آسیایی (۱۳۸۷) نیز این داده‌ها را شامل نگرش‌ها، احساسات و دانش‌ها درباره توانایی، مهارت و قابلیت پذیرش اجتماعی می‌دانند. خودپنداره دارای سه سطح می‌باشد. سطح اول، خودپنداره فردی^۲ است که به ضعف و توانایی‌های فردی اشاره دارد. سطح دوم، خودپنداره ارتباطی^۳ می‌باشد که خود را بر اساس نوع ارتباط با دیگران دآوری می‌کنند و سطح سوم، خودپنداره جمعی^۴ است که به مقدار عضویت در گروه باز می‌گردد (سرور خاکسار، گل پرور و نوری، ۱۳۸۶) آرسوان^۵ (۱۹۸۶) خودپنداره^۶ تحصیلی تحصیلی را باور فرد در مورد مقدار مهارت درگیر تحصیل شدن نسبت به همکلاسی‌هایش تعریف می‌کند (به نقل از پلیوان^۷ و کوسگلو، ۲۰۱۲). طبق الگوی شناختی اجتماعی پکران، از لحاظ نظری نظری میان هیجان‌های مثبت و منفی و خودپنداره رابطه‌ای قابل تبیین است که بر اساس گفته هنسفورد و هاتی (۱۹۸۲) رابطه مثبتی بین خودپنداره عمومی و پیشرفت تحصیلی وجود دارد (مارش و سیتون، ۲۰۱۲). خودپنداره تحصیلی دانش آموز درباره داشتن و یا نداشتن توانایی برای اعمال کنترل بر یادگیری و فعالیت‌های پیشرفت خود در تعیین نوع هیجان‌ها نقش زیادی دارد. در حقیقت اگر فرد خودپنداره نسبتاً ثابت و روشن هم به شکل کلی و هم در بعد ویژه مانند خودپنداره تحصیلی داشته باشد و به درک درستی از خود نایل شود در نهایت منجر به عملکرد تحصیلی بهتری خواهد شد (نیکدل، کدیور، فرزاد، عربزاده و کاووسیان، ۱۳۹۱). هنگامی که افراد در مقایسه با دیگران از خودپنداره تحصیلی مثبت‌تری برخوردار باشند این خودپنداره باعث رشد و پیشرفت تحصیلی آتی فرد و عدم بروز هیجان‌های منفی در او می‌شود (غفاری و ارفع بلوچی، ۱۳۹۰). کوبال^۸ معتقد است که خود پنداره پیشرفت تحصیلی و نگرش افراد نسبت به مدرسه را نظم می‌بخشد (مظاهری، ملکی و ذبیح زاده، ۱۳۹۱). به عقیده گرینبرگ و میشل^۹ (۱۹۸۳) قسمت عمده ویژگی‌های شخصیتی، منش و خصوصیات رفتاری هر فرد به تصویری که از خود در ذهن دارد یعنی به خود پنداره وی بستگی دارد (احمدی و همکاران، ۱۳۸۵ به نقل از عسگری، میرمهدی و

---

1. Juklová

2. Individual self-concept

3. Communicative self-concept

4. Collective self-concept

5. Arseven

6. Academic self-conception

7. Pehlivan

8. Kobal

9. Pentelichuk

مظلومی، ۱۳۹۰). پنتلیچوک^۱ (۱۹۸۹)، بر این باور است که نگرش دانش‌آموزان در مورد مدرسه می‌تواند در جهت‌گیری‌های آنها در فعالیت‌های یادگیری تأثیر عمده‌ای داشته باشد. دانش‌آموزان وقتی درس را لذت‌بخش و مفید بدانند، بر یادگیری تمرکز کرده و هدف تکلیف‌مداری را دنبال خواهند کرد. نگرش افراد در مورد تحصیل و مدرسه در انتخاب اهداف مؤثر است. دانش‌آموزان زمانی در کلاس احساس امنیت و راحتی خواهند کرد که احساس کنند می‌توانند در کلاس فعالانه درگیر شده و در تصمیم‌گیری‌های آن مشارکت کنند موفقیت تحصیلی به عنوان یک تجربه بر نگرش فرد نسبت به مدرسه مؤثر است (خجسته مهر، عباس پور، کرایبی و کوچکی، ۱۳۹۱). خودپنداره مثبت و احساس خود ارزشمندی تأثیر بسزایی در ابتکار، خلاقیت، نوآوری، سلامت فکر و بهداشت روانی دارد (بیابانگرد، ۱۹۹۴ به نقل از رحمانیان، میرزانیان و حسن زاده، ۱۳۹۱). راجرز معتقد است که خودپنداره از راه روابط اجتماعی بدست می‌آید و در واقع شخص خود را بر اساس آنچه سایرین تصور می‌کنند می‌بیند نه بر اساس آنچه خودش درک می‌کند (دیباج نیا، ۱۳۸۳). بین خودپنداره و عزت نفس رابطه‌ی مثبتی وجود دارد (نچارپور استادی، ۱۳۸۷). در فرایند رشد کودکان عواملی همچون خانواده، مدرسه، حمایت‌های اجتماعی و عاطفی بر خودپنداره مؤثرند (ملکی تبار و همکاران، ۱۳۹۰). خودپنداره با انگیزه پیشرفت و پیشرفت تحصیلی رابطه مثبت دارد و با مفهوم عزت نفس رابطه نزدیکی دارد (خدییوی و همکاران، ۱۳۹۰). روسو و همکاران (۲۰۱۳) معتقدند دو عامل اعتماد به نفس و جذابیت در خودپنداره مؤثر است. اگر خودپنداره مثبت باشد نقص روانشناختی در فرد وجود نخواهد داشت، ولی اگر منفی باشد سلامت روانی فرد را به خطر می‌اندازد. خودپنداره بخش مهم فرایند یادگیری و رشد دانش آموز بشمار می‌رود (توکلی زاده و همکاران، ۲۰۱۲). تراتوین^۲، لوک^۳، مارش^۴، کولر^۵ و بامرت^۶ (۲۰۰۶)، خودپنداره تحصیلی را ارزشیابی فرد نسبت به توانایی یا محیط آموزشی خاص تعریف می‌کنند (ار^۷، ۲۰۱۲). خود پنداره تحصیلی و مقدار یادگیری در دانش‌آموزان رابطه مستقیم با هم دارند (حسین پور، الله ویردیانی، نژاد و محمدجامی، ۲۰۱۱). تاجفر و تورنر^۸ (۱۹۸۶) بر این باورند عملکرد تحصیلی و تجربه شکست شکست و موفقیت تحصیلی بر خودپنداره مؤثر است (قزوینی، ۲۰۱۱). پاپویسی و همکاران^۹

^۱. Grinberg & Michelle

^۲. Trautwein

^۳. Lautw

^۴. Marsh

^۵. Koller

^۶. Baumert

^۷. Er

^۸. Tajfel & Turner

^۹. Popovici

(۲۰۱۲) عزت‌نفس را یکی از ابعاد خودپنداره می‌دانند. از طرفی ارتباط نزدیکی بین سازه عزت نفس و خودپنداره وجود دارد (سی سی^۱، ۲۰۱۲). در زمینه خودپنداره عمومی آزمون‌هایی از قبیل ۴۸ ماده‌ای خودپنداره ساراسوت، خودپنداره راجرز، پرسشنامه ۳۰ گویه‌ای کالیفرنیا (مشرف، آقایی، حسن زاده و پورآقا کوچک، ۱۳۸۶)، آزمون خودپنداره بک، پرسشنامه ۲۶ گویه‌ای کوپر اسمیت و همکاران، آزمون ۸۴ پرسشی تنسی و برای کودکان خودپنداره ۸۰ گویه‌ای پیرز-هریس ساخته شده است. در بخش خودپنداره تحصیلی پرسشنامه خودپنداره تحصیلی ۶۰ گویه‌ای مارش، پرسشنامه ۲۰ پرسشی لیو و ونگ و فرم اصلاح شده آن به‌وسیله تان و یتس (۲۰۰۷) ساخته شده است. علیرغم وجود ابزارهای سنجش خود پنداره‌ای که ذکر شد، می‌توان گفت ابزار سنجش خودپنداره تحصیلی برای دانش آموزان مقطع ابتدایی در ایران وجود ندارد. وجود چنین آزمونی با ۱۴ گویه این امکان را فراهم می‌سازد تا ضمن خسته کننده نبودن فرایند آزمون برای کودکان، خودپنداره تحصیلی آنها سنجیده شود. این پرسشنامه باعث می‌شود تا دست اندرکاران تعلیم و تربیت و معلمان دوره ابتدایی نسبت به خودپنداره منفی دانش آموزان آگاهی یافته و از افت تحصیلی جلوگیری نمایند. لذا هدف از این پژوهش بررسی روایی^۲ و پایایی^۳ پرسشنامه خودپنداره خودپنداره تحصیلی و ایجاد روزه‌ای برای ورود سایر پژوهشگران در زمینه ارتقاء و بهبود تصور دانش آموزان از خود در مدرسه می‌باشد که به دنبال آن پیشرفت تحصیلی حاصل می‌گردد.

روش پژوهش

روش این پژوهش توصیفی است که به‌منظور رواسازی و بررسی ویژگی‌های روانسنجی مقیاس خودپنداره تحصیلی انجام شد.

جامعه و نمونه. جامعه آماری این پژوهش شامل تمامی دانش آموزان پسر پایه‌های چهارم، پنجم و ششم مدارس ابتدایی غیرانتفاعی منطقه ۲ تهران در سال ۱۳۹۲ بود. از جامعه آماری فوق تعداد ۲۵۲ نفر از دانش آموزان ۹ تا ۱۴ سال مقطع ابتدایی شامل ۴۹ نفر کلاس چهارم، ۹۶ نفر کلاس پنجم و ۱۰۷ نفر کلاس ششم با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب گردید. این دانش‌آموزان به لحاظ وضعیت اقتصادی در سطح متوسط به بالایی قرار دارند.

ابزار پژوهش. برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه خودپنداره تحصیلی یی یسن چن^۴ (۲۰۰۴) و برای روایی همگرا از پرسشنامه عزت نفس روزنبرگ^۵ (۱۹۶۵) استفاده شد.

¹. Cicei

². Validity

³. Reliability

⁴. Yi-Hissn Chen

⁵. Rosenberg

پرسش‌نامه خودپنداره تحصیلی: برای اولین بار به‌وسیله یی یسن چن در سال ۲۰۰۴ پس از اجرا روی ۱۶۱۲ دانش‌آموز تایوانی دوره دبستان ساخته شد. تمرکز این پرسشنامه بر سنجش خودپنداره دانش‌آموزان دوره ابتدایی و راهنمایی است. این ابزار دارای ۱۵ پرسش می‌باشد و تصویر ذهنی فرد از خودش را می‌سنجد و بر این اساس، خودپنداره را در سه سطح عمومی^۱، آموزشگاهی^۲ و غیرآموزشگاهی^۳ مورد سنجش قرار می‌دهد. این ابزار هم نمره کلی و هم نمره‌های خرده مقیاس‌ها را به‌گونه جداگانه محاسبه می‌کند. مقیاس‌ها در یک مقیاس چهار نقطه‌ای لیکرت از کاملاً موافق (۴)، موافق (۳)، مخالف (۲) و کاملاً مخالف (۱) پاسخ داده می‌شوند و شامل خرده مقیاس‌های سطح عمومی، آموزشگاهی و غیرآموزشگاهی می‌باشد. به‌منظور کسب نمره کلی این آزمون نمره همه پرسش‌ها با هم جمع می‌شود. برای بدست آوردن نمره هر خرده مقیاس نیز، نمره پرسش‌های هر خرده مقیاس جمع می‌گردد. حداقل نمره آزمودنی در این آزمون ۱۵ و حداکثر آن ۶۰ است. بالاتر بودن نمره آزمودنی نسبت به سایر آزمودنی‌ها، خودپنداره مثبت‌تر وی نسبت به سایرین را نشان می‌دهد. این پرسشنامه به‌وسیله مرعشیان و همکاران (۲۰۱۲) در نمونه‌ای ۳۶ نفره استفاده شده که ضریب آلفای کرونباخ آن ۰/۹۲ بوده است.

برای بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی مقیاس خودپنداره تحصیلی در دانش‌آموزان مدارس شهر تهران، نخست پرسشنامه مذکور به زبان فارسی ترجمه شده، سپس ترجمه آن در اختیار مترجمی که به زبان انگلیسی تسلط کامل داشت قرار داده شد تا نسبت به معادل بودن محتوای ترجمه فارسی پرسشنامه با محتوای اصلی آن اطمینان حاصل شود. در مرحله بعد متن پرسشنامه به‌وسیله یک متخصص زبان انگلیسی از فارسی به انگلیسی برگردان مجدد شده^۴. در آخر نسخه اصلی به همراه نسخه ترجمه شده و برگردان مجدد در اختیار سه نفر از اساتید گروه روانشناسی دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی قرار گرفت تا از نظر روایی محتوای و صحت ترجمه مورد ارزیابی قرارگیرد. برای تکمیل پرسشنامه محدودیت زمانی وجود نداشت و اجرای آن به صورت گروهی بود.

پرسشنامه عزت نفس روزنبرگ: روزنبرگ نخستین مطالعات علمی خود را در زمینه عزت نفس انجام داد. وی تأثیر متغیرهای اجتماعی، نژاد، مذهب، ترتیب تولد و ارتباط بین والدین را بر عزت نفس گروه زیادی از نوجوانان مورد بررسی قرار داد و با انجام این کار موجب رواج یافتن مقیاس‌های اندازه‌گیری عزت نفس شد (روزنبرگ، ۱۹۶۵). مقیاس روزنبرگ برای اندازه‌گیری عزت-

1. general

2. Academic

3. Non-academic

4. Back translation

نفس تهیه شده است که یکی از پر استفاده‌ترین ابزارها در این زمینه بوده که دارای اعتبار و روایی بالایی می‌باشد. این ابزار شامل ۱۰ عبارت است که ۵ عبارت آن به شکل مثبت و ۵ عبارت به صورت منفی ارایه شده است. ضریب آلفای کرونباخ در مطالعه‌ای که انجام گرفته بود، ۰/۹۳ بدست آمد و در پایایی بازآزمایی آزمون^۱ $r=0/85$ بود. در عبارات ۱-۳-۴-۷-۱۰، کاملاً موافقم=۳؛ موافقم=۲؛ مخالفم=۱؛ کاملاً مخالفم=۰ و در عبارات ۲-۵-۶-۸-۹، کاملاً موافقم=۰؛ موافقم=۱؛ مخالفم=۲؛ کاملاً مخالفم=۳ تعلق می‌گیرد. دامنه نمرات از صفر تا ۳۰ است و نمره بیش‌تر نشان دهنده عزت نفس بالاست. محمدی (۱۳۸۴) ضریب بازآزمایی برای کل مقیاس با فواصل زمانی ۱، ۲، و ۳ هفته به ترتیب ۰/۷۷، ۰/۷۳ و ۰/۷۸ گزارش کرد و همسانی درونی با شاخص آلفای کرونباخ ۰/۶۹ برآورد شد. در مطالعه رجیبی و همکاران (۱۳۹۱)، ضریب آلفای کرونباخ این مقیاس ۰/۸۵ گزارش شده است. روایی همگرای این مقیاس با عزت نفس کوپر اسمیت ۰/۶۱ بوده و با افسردگی و اضطراب ارتباط معکوس داشته که به ترتیب ۰/۵۴- و ۰/۴۳ می‌باشد. کروا (۲۰۰۲) در پژوهشی نشان داد که این مقیاس دارای سه عامل توانش، خودارزیابی مثبت و خودارزیابی منفی می‌باشد (محمدی، ۱۳۸۴).

نتایج

برای بررسی ویژگی‌های روانسنجی این پرسشنامه بررسی روایی و پایایی مدنظر قرار گرفت. به منظور بررسی روایی ابزار از روایی صوری، روایی محتوا و روایی سازه و روایی همگرا استفاده شد. در روایی صوری و محتوا نظرات اساتید و متخصصان روانشناسی تربیتی در مورد پرسشنامه به دست آمد. در بررسی روایی سازه از دو روش همبستگی درونی هر عامل با نمره کل پرسشنامه و تحلیل عاملی اکتشافی^۲ و در تحلیل عاملی برای اطمینان از کافی بودن حجم نمونه، از آزمون کفایت نمونه برداری^۳ K.M.O استفاده شد. هم‌چنین به منظور اطمینان از این که همبستگی بین مواد پرسشنامه در جامعه برابر صفر نیست، از آزمون کرویت بارتلت^۴ استفاده گردید.

جدول ۱. نتایج ضرایب پایایی عامل‌ها و درصد واریانس مشترک

عامل	نام عامل	ارزش ویژه	درصد واریانس
۱	عمومی	۶/۲۱	۴۱/۴۵
۲	آموزشگاهی	۶/۰۳	۴۰/۲۳
۳	غیرآموزشگاهی	۱/۷۵	۱۱/۷۱

^۱. Test-retest

^۲. Explanatory factor analysis

^۳. Adequacy Kaiser-Meyer-Olkin Measure of sampling

^۴. Bartlett of sphericity

محاسبات نشان می‌دهد که دترمینان ماتریس همبستگی صفر نیست و این نشان می‌دهد که محاسبه عکس ماتریس و در نتیجه استخراج عامل‌ها امکان‌پذیر است. برای ماتریس همبستگی عوامل مقیاس خودپنداره تحصیلی، مقدار $KMO=0/82$ و مقدار مشخصه آزمون در سطح $(1/00)$ معنادار است ($\chi^2=535.5$). بنابراین می‌توان گفت که بر اساس ماتریس همبستگی مشاهده شده در نمونه، اجرای تحلیل عاملی قابل‌توجه است. مولفه‌های اصلی درباره مقیاس خودپنداره تحصیلی نشان می‌دهد که به جز عبارت ۵ که بارعاملی $0/19$ داشته و حذف شد، ۱۴ عبارت دیگر دارای بار عاملی بیش‌تر از $0/38$ می‌باشند. ارزش‌های ویژه ۳ عامل بزرگتر از ۱ و مقدار واریانس مشترک بین متغیرها برای این ۳ عامل بر روی هم برابر با $43/11$ درصد کل واریانس است. نتایج تحلیل عاملی اکتشافی در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲. ماتریس عامل‌های چرخش یافته مجموعه ۱۵ پرسشی به شیوه واریماکس

پرسش‌ها	عامل ۱ عمومی	عامل ۲ آموزشی	عامل ۳ آموزشی	آلفا با حذف گویه
۱. معمولاً دیگران می‌گویند، من خودم را دوست دارم.	۰/۶۸			۰/۴۸
۳. من احساس می‌کنم، شخص خوشحالی هستم.	۰/۴۳			
۵. من احساس می‌کنم، می‌توانم خیلی موفق‌تر باشم.	۰/۱۹*			
۱۲. من از خودم راضی هستم.	۰/۶۷			
۱۳. من زمانی به معلم در انجام کارها کمک می‌کنم، که بتوانم به خوبی آن کار را انجام دهم.	۰/۵۱			
۲. من دوست دارم در کلاس به سوالات جواب بدهم.		۰/۵۵		۰/۷۲
۴. من معمولاً در مدرسه تشویق می‌شوم.		۰/۵۴		
۸. من احساس می‌کنم، رفتن به مدرسه لذت بخش است.		۰/۳۸		
۹. من این توانایی را دارم که در یادگیری به دیگران کمک کنم.		۰/۶۵		
۱۰. معلمان معمولاً برای انجام خوب تکالیف، مرا تحسین می‌کنند.		۰/۶۰		
۱۱. من احساس می‌کنم امتحانات در مدرسه آسان است.		۰/۵۶		
۱۴. همکلاسی‌های من دوست دارند با من بازی کنند.		۰/۵۰		
۱۵. وقتی همکلاسی‌های من سوالاتی دارند، دوست دارند من به آنها کمک کنم.		۰/۳۰		
۶. همه افراد معمولاً به خاطر نمراتم، مرا تحسین می‌کنند.			۰/۸۰	۰/۴۷
۷. من احساس می‌کنم دیگران انتظارات بالایی از من در مدرسه دارند.			۰/۷۱	

* گویه پنجم به دلیل بار عاملی ضعیف با دیگر گویه‌های عامل اول حذف شد.

در روش همسانی درونی^۱، همبستگی بالای عامل‌ها با سازه کلی نشان دهنده همگرایی عامل-ها با نمره کل پرسش‌نامه است که نتایج آن در جدول ۳ آمده است. محاسبه این پرسش‌نامه با محاسبه آلفای کرونباخ برای هر عامل به صورت جداگانه و برای کل پرسش‌نامه به دست آمد. ضرایب پایایی در جدول ۳ قابل مشاهده است. همچنین به منظور بررسی همبستگی بین عوامل و کل آزمون و هریک از خرده مقیاس‌ها با یکدیگر از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شد.

جدول ۳. آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین عامل‌ها و کل آزمون و هر یک از خرده مقیاس‌ها با یکدیگر

متغیر	عمومی	آموزشگاهی	غیر آموزشگاهی	ضریب آلفا
عمومی				۰/۴۸
آموزشگاهی	**۰/۴۵			۰/۷۲
غیر آموزشگاهی	**۰/۱۶	**۰/۳۹		۰/۴۷
خودپنداره تحصیلی	**۰/۷۰	**۰/۹۱	**۰/۵۸	۰/۷۸

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

به منظور بررسی روایی همگرایی^۲ پرسش‌نامه خودپنداره تحصیلی، از پرسش‌نامه عزت نفس (روزنبرگ، ۱۹۶۵) استفاده شد که همبستگی بین هر دو پرسش‌نامه در حالت کلی ۰/۵۷ و به لحاظ آماری معنادار ($p < 0.01$) بوده است. نتایج همبستگی بین عوامل این دو آزمون در جدول ۴ نشان داده شده است.

جدول ۴. آزمون ضریب همبستگی بین مولفه‌های دو آزمون خودپنداره و عزت نفس

متغیر	عزت نفس	
	خودارزیابی مثبت	خودارزیابی منفی
عمومی	۰/۰۸	** -۰/۲۶
آموزشگاهی	** ۰/۲۰	** -۰/۴۰
غیر آموزشگاهی	-۰/۰۳	** ۰/۲۱

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

نتایج حاصل از جدول ۲ نشان می‌دهد که پایایی کل پرسش‌نامه خودپنداره تحصیلی ۰/۷۸ بوده و هر یک از خرده آزمون‌های عمومی، آموزشگاهی و غیر آموزشگاهی به ترتیب ۰/۴۸، ۰/۷۲ و ۰/۴۷ می‌باشد. میانگین کل نمونه ۴۶.۳۹ می‌باشد که برای عامل اول ۱۲.۱۷، عامل دوم ۲۴.۵۹ و برای عامل سوم ۶.۴۴ بدست آمده است که عامل دوم بیش‌ترین سهم و عامل سوم کمترین میانگین را به خود اختصاص داده است. دامنه نمرات در کل نمونه برای هر فرد از ۵ تا ۶۰ می‌باشد.

¹. Internal consistency

². Covertent Validity

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از این پژوهش، بررسی روایی و پایایی پرسش‌نامه خودپنداره تحصیلی در جامعه ایرانی بود که بدین منظور ۲۵۲ نفر از دانش‌آموزان دوره ابتدایی منطقه ۲ شهر تهران مورد مطالعه قرار گرفتند. این پرسش‌نامه مداد کاغذی^۱، تصویر کلی دانش‌آموز از خود را در مدرسه می‌سنجد که به صورت گروهی و فردی قابل اجرا است. پس از اطمینان از روایی صوری و دقت ترجمه، روش‌های زیر شامل روایی (روایی صوری، روایی محتوا و روایی سازه که خود شامل تحلیل عاملی اکتشافی و همبستگی درونی بود روایی همگرا) و پایایی (عامل‌ها و کل پرسش‌نامه) بکار رفت. پایایی این پرسشنامه با نتایج پژوهش مرعشیان و همکاران (۲۰۱۲) همسو بوده است.

بنابراین خرده‌مقیاس عمومی نوعی تصویر کلی است که به ضعف و توانایی‌های فردی اشاره دارد. (پرسش‌های: ۱، ۳، ۱۲، ۱۳). در این عامل گویه ۵ به دلیل داشتن بار عاملی ضعیف حذف گردید. خرده‌مقیاس آموزشی که خود را بر اساس نوع ارتباط با دیگران در مدرسه داوری می‌کنند (پرسش‌های: ۲، ۴، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۴، ۱۵) و خرده‌مقیاس غیرآموزشگاهی که خود را در رابطه با گروه‌های خارج از مدرسه ارزیابی می‌کنند (پرسش‌های: ۶ و ۷). همبستگی‌های درونی معنادار حاکی از همگرایی عامل‌ها با کل پرسش‌نامه بود. مولفه‌های عمومی و غیرآموزشگاهی خودپنداره‌ای را می‌سنجد که با تحصیل رابطه غیر مستقیم داشته در حالی که مولفه آموزشی رابطه مستقیم با تحصیل برقرار می‌کند. وجود هر سه مولفه در پرسشنامه موجب می‌گردد تا سازه چند بعدی خودپنداره از جوانب گوناگون سنجیده شود. بر اساس پژوهش‌های انجام شده (سرور خاکسار و همکاران، ۱۳۸۶؛ تان و یتس، ۲۰۰۷ و مارش و اونیل، ۲۰۱۲) خودپنداره جنبه‌های گوناگونی دارد. قرار گرفتن جنبه‌های فردی، عمومی (مولفه عمومی) ارتباطی، جمعی (مولفه غیر آموزشی) توانایی تحصیلی (آموزشگاهی) در این پرسشنامه موجب می‌گردد تا درک جامع از خودپنداره با این حال در حیطه خاص تحصیل فراهم سازد. هم‌چنین ضریب پایایی عامل آموزشی به عنوان عامل اصلی پرسشنامه نیز حاکی از پایایی بالای پرسشنامه است که به نتایج یافته‌های یی یسن چن (۲۰۰۴) نزدیک است. مارش و همکاران (۱۹۸۴) نیز روایی همگرا با پرسشنامه خودگزارش‌دهی و پایایی پرسشنامه خودپنداره را ۰/۸۹ بدست آورده است. بیرن (۱۹۸۴) در ساخت و اعتباریابی آزمون خود را در سه جنبه عمومی و تحصیلی و در ارتباط با موفقیت انجام داد. به‌گونه کلی می‌توان گفت پرسش‌نامه تحصیلی، معتبر شناخته شده است و با در نظر گرفتن مدت اجرا، شیوه اجرا (فردی و گروهی) و سهولت نمره‌گذاری که مهم‌ترین جنبه‌های عملی بودن آزمون به شمار می‌آید مقیاس مذکور ابزار مناسبی برای سنجش و ارزیابی خودپنداره

^۱. Paper and pencil test

در مدرسه به حساب می‌آید و می‌توان از آن در تحقیقات مربوط به نگرش فرد نسبت به خود در دانش‌آموزان در فضای مدرسه استفاده نمود.

با توجه به روایی و پایایی مناسب مقیاس خودپنداره تحصیلی، پیشنهاد می‌گردد از این ابزار برای تعیین مقدار خودپنداره تحصیلی دانش‌آموزان ابتدایی استفاده شود. اجرای این مقیاس به معلمین و آموزشگاه‌های تعلیم و تربیت کمک می‌کند تا کاستی‌های مربوط به تصویر کلی شخص از خود را مشخص و برای بهبود آن چاره‌اندیشی کنند. درک خودپنداره دانش‌آموزان می‌تواند بازخوردی برای ارزیابی تحصیلی باشد که به بهبود شرایط برای ورود به مقاطع بالاتر بیانجامد. توجه به این که این مقیاس در جمعیت دانش‌آموزی پسر شهر تهران انجام گرفت، برای تعمیم نتایج به سایر مناطق جانب احتیاط رعایت شود و برای استفاده در دیگر جمعیت‌های دانش‌آموزی از نظر پایه تحصیلی، منطقه و جنسیت از نظر متغیرهای روانسنجی مورد بررسی قرار گیرد. لازم است که ویژگی‌های روانسنجی این پرسشنامه در دانش‌آموزان دختر مقطع ابتدایی بررسی شود و ضمن ارایه گزارشی از روایی و پایایی آن، با نتایج این پژوهش مقایسه گردد. هم‌چنین پیشنهاد می‌شود طی پژوهشی مقدار خودپنداره دانش‌آموزان مقطع ابتدایی مدارس سنجیده شود تا با شناسایی نقاط قوت و ضعف برنامه‌ریزی‌های لازم جهت رفع کمبودها انجام گردد.

منابع

- اتکینسون، ل.، اتکینسون، س.، اسمیت، ای.، بم، ج. و نولن-هوکساما، س. (۱۳۸۷). *زمینه روانشناسی هیگارد*. تهران: انتشارات رشد.
- آقاجانی، س.، نریمانی، م.، و آسیایی، م. (۱۳۸۷). مقایسه هوش هیجانی و خودپنداره دانش‌آموزان تیزهوش و عادی. *مجله پژوهش در حیطه کودکان استثنایی*، ۸(۳)، ۳۲۳-۳۱۷.
- خاکسار، س.، گل پرور، محسن؛ و نوری، ا. (۱۳۹۱). نقش میانجی عدالت سازمانی ادراک شده در رابطه بین خودپنداره مزمن کارکنان با رضایت آنها از نتیجه، سرپرست و مدیریت. *مجله دانش و پژوهش در روانشناسی*، شماره ۳۴، ۲۶-۱.
- خجسته مهر، ر. عباس پور، ذ. کرابی، ا. و کوچکی، ر. (۱۳۹۱). تأثیر برنامه موفقیت تحصیلی بر عملکرد و خودپنداره تحصیلی، نگرش نسبت به مدرسه، یادگیری شیوه موفقیت در مدرسه و سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان. *مجله روانشناسی در مدرسه*، ۱۱(۱)، ۴۵-۲۷.
- خدیوی، ا. و کیلی مفاخری، ا. (۱۳۹۰). رابطه بین انگیزه پیشرفت، منبع کنترل، خودپنداره و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان سال اول متوسطه نواحی پنج‌گانه تبریز. ۴(۱۳)، ۶۶-۴۵.
- دیباچ‌نیا، پ. (۱۳۸۳). بررسی رابطه کارآیی خانواده و خودپنداره در دانشجویان دانشکده توانبخشی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی طی سال ۱۳۸۱. *مجله پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی*، ۹(۴۰)، ۲۴۰-۲۳۷.

- رجبی، س.، ابوالقاسمی، ع. و عباسی، م. (۱۳۹۱). نقش عزت نفس و اضطراب امتحان در پیش بینی رضایت از زندگی دانش‌آموزان پسر دارای اختلال ریاضی. *مجله ناتوانی‌های یادگیری*، ۱(۳)، ۶۲-۴۶.
- رحمانیان، ز. میرزائیان، ب. و حسن زاده، ر. (۱۳۹۱). رابطه اضطراب اجتماعی با خودپنداره در دانش‌آموزان دختر پایه پنجم شهرستان جهرم. *مجله دانشگاه علوم پزشکی کرمان*، ۱۹(۵)، ۵۱۰-۵۰۲.
- صفایی، ص.، بیگدلی، ا.؛ و طالع پسند، س. (۱۳۹۰). رابطه خودپنداره مادر با سبک دلبستگی و خودپنداره فرزند. *مجله پژوهش‌های روانشناسی بالینی و مشاوره*، ۱(۲)، ۵۲-۳۹.
- عسگری، م. و مظلومی، ا. (۱۳۸۹). تاثیر آموزش مولفه‌های سنجش به عنوان یادگیری بر خودپنداره و پیشرفت ریاضی دانش‌آموزان دختر سال سوم راهنمایی اراک. *فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی* (۴)، ۲۸-۵۳.
- عسگری، م.، میرمهدی، س. و مظلومی، ا. (۱۳۹۰). تاثیر آموزش راهبردهای خودتنظیمی بر خودپنداره و پیشرفت تحصیلی ریاضی دانش‌آموزان دختر سال سوم راهنمایی اراک. *فصلنامه روانشناسی تربیتی* ۷(۲۱)، ۴۴-۲۴.
- غفاری، ا. و ارفع بلوچی، ف. (۱۳۹۰). رابطه انگیزش پیشرفت و خودپنداره تحصیلی با اضطراب امتحان در دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه فردوسی مشهد. *پژوهش‌های روانشناسی بالینی و مشاوره*، ۱(۲)، ۱۳۶-۱۲۱.
- کیامنش، ع. و پوراصغر، ن. (۱۳۸۵). نقش خودپنداره ریاضی، انگیزش یادگیری ریاضی، عملکرد قبلی ریاضی و جنسیت در پیشرفت ریاضی. *مجله علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید چمران اهواز*، ۳(۲)، ۷۷-۹۴.
- محمدی، ن. (۱۳۸۴). بررسی مقدماتی اعتبار و قابلیت اعتماد مقیاس حرمت خود روزنبرگ. *فصلنامه روانشناسان ایرانی*، ۱(۴)، ۳۲۰-۳۱۳.
- مشرف، ر. آقایی، ا. حسن زاده، ا. و پورآقا کوچک، م. (۱۳۸۶). پیوند دوسویه خودپنداره و عزت نفس بیماران با انتظار و رضایت آنها از دست دندان کامل. *مجله دندانپزشکی دانشگاه علوم پزشکی شیراز*، ۸(۳)، ۶۰-۷۰.
- مظاهری، م. ع.، ملکی، ق.؛ و ذبیح زاده، ع. (۱۳۹۱). رابطه نامشخصی افراد با حرمت خود و خودپنداره آنها. *فصلنامه روانشناسی کاربردی*، ۲(۲۲)، ۷۲-۵۹.
- نجاپور استادی، س. (۱۳۸۸). رابطه جو عاطفی خانواده، خودپنداره، عزت نفس و پایگاه اقتصادی اجتماعی بر شکل‌گیری هویت جوانان. *مجله اندیشه و رفتار*، ۳(۹)، ۵۸-۴۹.
- نیکدل، ف.، کدیور، پ.، فرزاد، و.، عربزاده، م. و کاووسیان، ج. (۱۳۹۱). رابطه خودپنداره تحصیلی، هیجان‌های تحصیلی مثبت و منفی با یادگیری خودگردان. *فصلنامه روانشناسی کاربردی*، ۱(۲۱)، ۱۱۹-۱۰۳.

Byrne, B. M. (1984). The general/academic self-concept nomological network: A review of construct validation research. *Review of educational research*, 54(3), 427-456.

- Chen, Y. H., Thompson, M. S. (2004). Confirmatory Factor analysis of school self-concept inventory. *Collected in the database of education Resources information center.*
- Cicei, C. C. (2012). Examining the Association Between Self-Concept Clarity and Self-Esteem on a Sample of Romanian Students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 46*, 4345-4348.
- Er, M. (2012). Boosting Foreign Language Self-Concept in Language Classrooms through Cooperative Learning Activities. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 69*, 535-544.
- Fin, L. S., & Ishak, Z. (2012). A Priori Model of Students' Academic Achievement: The Effect of Gender as Moderator. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 65*, 1092-1100.
- Ghazvini, S. D. (2011). Relationships between academic self-concept and academic performance in high school students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 15*, 1034-1039.
- Hosseinpoor, L., Allahviridiyani, K., Nejad, A. M., & Mohammadjami, H. (2011). Comparing educational self-concept & the rate of learning in the students of normal and smart high schools in Tehran. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 15*, 3002-3004.
- Juklová, K., & Ulrichová, M. (2011). Changes of handicapped and other students self-concept and mutual attitudes as a result of their directed interaction. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 29*, 1228-1235.
- Marashian, F., & Khorami, N. S. (2012). The Effect of Early Morning Physical Exercises on Academic Self-concept and Loneliness Foster Home Children in Ahvaz City. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 46*, 316-319.
- Marsh, H. W., & SEATON, M. (2012). Academic self-concept. *International Guide to Student Achievement, 62*.
- Marsh, H. W., & O'NEILL, R. O. S. A. L. I. E. (1984). Self description questionnaire III: the construct validity of multidimensional self-concept ratings by late adolescents. *Journal of Educational Measurement, 21*(2), 153-174.
- MalekiTabar, A., & Khoshkonesh, A. (2012). Comparing the self-concept and social adjustment among blind and healthy male students. *Zahedan Journal of Research in Medical Sciences, 13*(10), 33-33.
- Pehlivan, H., & Koseoglu, P. (2012). An Analysis of Ankara Science High School Students' Attitudes Towards Biology and Their Academic Self-Concepts in Terms of Some Family Characteristics. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 46*, 944-949.

- Popovici, D. V., & Buică-Belciu, C. (2013). Self-concept Pattern in Adolescent Students with Intellectual Disability. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 78, 516-520.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Roșu, S., Dumitrescu, A. L., Dănilă, I., & Zetu, I. (2013). Self-concept, Social Physique Anxiety, Social Comparison, Shyness, Sociability and Oral Health in Romanian Undergraduates. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 78, 481-485.
- Tan, J. B. Y., & Yates, S. M. (2007). A Rasch analysis of the academic self-concept questionnaire. *International Education Journal*, 8(2), 470-484.
- Tavakolizadeh, J., Abedizadeh, Z., & Panahi, M. (2012). The Effect of Swimming on Self Concept's Girl High School Students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 69, 1226-1233.